

בין שתי בריתות

רעיון הברית הוא אחד המוקדים שבפרשת 'ניצבים'. הקב"ה כורת בערבות מואב, ברית עם עם ישראל (דברים כט ט-יד): "אתם נצבים היום כלכם... ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם... טפכם נשיכם... מחטב עציף עד שאב מימיו, לעברך בברית ה' א-להיך". הברית נכרתת עם דור באי הארץ, אך גם עם הדורות העתידיים עד ימינו אנו: "ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת... כי את אשר ישנו פה... ואת אשר איננו פה עמנו היום".

כיצד לתרגם את ה'ברית' למושגי זמננו? לכאורה 'ברית' היא חוזה, הסכם, נכון יותר 'אמנה', אמנה חברתית הקודמת לכל פעולותינו. אולם, אלו הם מושגים משפטיים מדי, וברית - כפי שהיא באה לידי ביטוי במקרא - היא הרבה יותר מאשר מושג משפטי. כבמקרים אחרים אין אנו יכולים לתת הגדרה מילולית של המושג, ומתוך כך אנו חייבים להשתמש באנלוגיה, במשל מחיינו היומיומיים. על הברית הדתית המקשרת בין עם ישראל לקב"ה יכולים אנו ללמוד מתוך הברית היסודית ביותר בחברה, ברית הזוגיות שבין איש ואישה. משל זה רמוז כבר בעשרת הדברות ('א-ל קנא'), והנביאים והחכמים השתמשו בו רבות, עד שהגבולות בין הבריתות נמחקו, ופעמים רבות אנו תמהים מה הוא המשל ומהו הנמשל. שיר השירים, שיר האהבה העילאית, איננה הדוגמה היחידה. המקרא חי בין שתי הבריתות, בתודעה שהדת והאהבה הן שני הכוחות המרכזיים בחיינו.

האהבה יוצרת ברית. בדורנו זה לא כל כך ברור. דורנו מתנדנד כמטוטלת בין שתי קצוות: בין התפיסה הביולוגית של זכר ונקבה המונהגים על ידי גנים והורמונים, לבין החוזה המשפטי שבין צד א' וצד ב' שבזוג. רעיון הברית מהווה אלטרנטיבה שלישית. הביולוגיה עדיין איננה אהבה, וכשהדיון בחוזה נפתח, כבר אין אהבה. האהבה היא ברית, קשר ההופך ל'קידושים', כשהקב"ה בכבודו ובעצמו הוא עד: "כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורידך" (מלאכי ב, יד).

בחוזים יש שמירה והפרה, בברית יש נאמנות וחלילה בגידה. בחוזים יש ביטול, ואכן בנשואים יש גירוש, אבל על כך אמר רבי אלעזר: "כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות" (גטין צ ע"ב). אמרה זאת נשמעת כדברי אגדה מאוחרים, אך הם אינם אלא סיכום לאחת מנבואותיו של מלאכי (ב יג-טז): "וזאת שגית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקתה...", המזבח מכוסה בדמעות "ואמר אתם על מה? על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורידך אשר אתה בגדתה בה - והיא חבדתך ואשת ברידתך... ובאשת נעורידך אל בגד". והנביא מוסיף "כי שגא שלח", הקב"ה עצוב על הגירוש ("שלח"), ושונא את הבגידה הגורמת אותם: "ונשמתם ברוחכם ולא תבגדו".

לא קשה להשלים את הרקע לנבואה. הרקע מצוי בספר משלי. החכם פונה שם בדרישה מוסרית אל האישה "העֹזֶבֶת אֵלּוּף נְעוּרֶיהָ" (משלי ב יז) שאיננו כבר נסיך החלומות, אלא "מלך" מזדקן, כסיל (?) ועצבני. אך יותר מכך פונה הוא אל הגבר: "וּשְׁמִיחַ מֵאִשָּׁת נְעוּרָדָּךְ" למרות שהזמן חרש בעורה קמטים. היא "אֵילָת אֲהָבִים וְיַעֲלֶת חַן... בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תַּמִּיד. וְלָמָּה תִּשְׁגָּה בְּנִי בְּזָרָה וּתַחַבֵּק חֵק נְכָרֶיהָ" (משלי ה, יח-כא). ובאלגוריה סמויה רומז החכם: "שְׁתֵּה מַיִם מִבּוֹרֶךְ וְנִזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֶרֶץ" (שם, שם טו).

חידוש הברית

תוכחת הנביא מלאכי מעמידה אותנו בפני פרדוקס. האמנם ניתן להכריח בן אדם לאהוב? וודאי שלא. אבל, אולי ניתן להשתדל ולשמור מכל משמר את האהבה הקיימת, וזאת הנאמנות. אולי ניתן אף לחדש את האהבה ואת הברית, ועל כך מצווה אותנו התורה בפרשת 'וילך': "מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּמַעַד שְׁנֵת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסְּכּוּת, הִקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לֵמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמַּעַן יִלְמְדוּ... וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דברים לא, י-יב).

תמיד תמהתי בפני אשתי הפסיכולוגית למה אין בתרפיה משפחתית טיפול עשרת אלפים. אין לי ספק שיש מצוות 'הקהל' מקבילה בברית הפרטית, ליצור בזמן נווה מדבר, שמיטה, בה אנו משאירים מאחור את כל חובותינו ואחריותנו ונפגשים שוב כדי לשמור על חסד הנעורים ואהבת הכלולות. אך במאמציו של הפרט לא די. המעיין בכתובים שהובאו לעיל מספר משלי מרגיש ששתי הנשים, אשת הנעורים והאישה הזרה והמפתה, הן גם חכמות. בתרגום לשפת דורנו, נוכל לראות בהן תרבויות, כשמאבק בלתי מתפשר מתקיים ביניהן. והתרבות השלטת, לדאבוננו, איננה מבינה את משמעות הברית. היא חוגגת את הנעורים, היא יוצרת אלילים שבהם היופי ובעיקר המשיכה המינית באים לכאורה לידי שלמות. אך האומנם אין חיים מעבר לנעורים? האמנם אין יופי גם בקמטים? בדמויות היומיומיות? כיצד ייתכן שלא מרדנו, ולא ניתצנו את פסלי האלילים החדשים שכרתו ברית עם האינטרסים הכלכליים? האם אין בכוחה של האסתטיקה והארוטיקה לנצח את הפורנוגרפיה? האם נתיר למתירנות להרוס כל אפשרות לבנות משפחה? האישה הזרה, התרבות השלטת, מענגת ומפתה "כִּי נָפֶת תִּטְפְּנָה שְׁפָתַי זָרָה", אך את תוצאותיה אנו סובלים "וְאַחֲרֵיתָהּ מָרָה כָּל־עֲנָה" (משלי ה, ג-ד).

המתנה השבירה

עיקרה של הברית היא האהבה, אך היא חייבת להוליד גם שלום-בית ורעות. כפי שלימד אותנו ר' שלמה אבן גבירול ב'כתר מלכות' אלו הן מידות א-להיות: "נִהְרִי אֲהָבָה, נִהְרִי רְעוּת, מְשִׁתְּפָכִין וְיוֹצְאִין מִלִּפְנֵי כְּסֵא הַכְּבוֹד". על זאת אנו מכריזים בברכות הנשואים: "אֲהָבָה וְרְעוּת. וְשָׁלוֹם וְרְעוּת". ואנו מסיימים: "מְשִׁימֵם הֶחָתָן עִם הַכֶּלֶה". הפלא ופלא!

כיצד אנו משמחים חתן וכלה? אנו רוקדים ומרקידים, משעשעים, נותנים מתנות. אך, כיצד הקב"ה משמח אותם? את תשובתי לשאלה זאת כתבתי בספרי 'בעקבות הכוזרי' וארשה לעצמי לחזור על דברי שם.

על חשיבותה של המשפחה אין כיום עוררים רציניים. שבענו והתייאשנו מאוטופיות של מוסדות שהפכו סיכון פסיכולוגי ואולי אף בריאותי לילדים. המשפחה היא מוסד הכרחי לחברה, אך היא דורשת מבני הזוג אנרגיות כבירות ומאבק יומיומי. אך מה נעשה, והקב"ה גזר 'פרו ורבו!', וציוונו ליצור משפחה ולבנות את עתיד החברה. אנו נשמעים ועושים. אכן, מחכים לזוג החדש ימים מפרכים, לילות של חוסר שינה, שעות של דאגה. צפה זאת הקב"ה, ורצה לתת לנו מקור נוסף לשמחה ולכוח, והעניק לנו במתנה את האהבה הרומנטית ואת התענוג הארוטי. אלא, שכמו במתנות רבות, יש אזהרה בעטיפה: זהירות, שביר! אין לי ספק שהמסורת היהודית כולה מצווה לנו לשמור על המתנה הזאת. אוי להם למפסידים אותה, אוי לה לתרבות שבזה לזהירות הזאת, זורקת אותה בראש כל חוצות, ושוברת אותה לרסיסים. אוי לה ואוי לנו.

מנהג הוא לברך איש את רעהו לפני השנה החדשה. ואנו במה נברך? בדור שסיסמתו הבלתי כתובה היא "לעשות חיים" (בין הטרגדיות שבהיסטוריה), שומעים אנו את הנוסח השונה במקצת שבפיו של קהלת (ט, ט): "רָאֵה/רָאִי חַיִּים עִם אִשָּׁה/אִישׁ אֶשֶׁר אֶהְבֵּת כָּל יְמֵי חַיֵּי הַבְּלָה". אלא שאל מול הבעיות הדמוגרפיות של העם היהודי, גם "לעשות חיים" מצווה היא. ופקידי האוצר, שירטנו!